

MATERIAŁY ZACHODNIOPOMORSKIE

Nowa Seria

tom VIII
2011

zeszyt 1
Archeologia

ROCZNIK NAUKOWY MUZEUM NARODOWEGO W SZCZECINIE
Szczecin 2012

MATERIAŁY ZACHODNIOPOMORSKIE

Rocznik Naukowy Muzeum Narodowego w Szczecinie

Nowa Seria

tom VIII
2011

zeszyt 1
Archeologia

Szczecin 2012

Redaktor naczelny wydawnictw Muzeum Narodowego w Szczecinie
Lech Karwowski

Redakcja naukowa tomu
Anna B. Kowalska, Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska-Skoczka,
Bartłomiej Rogalski

Redakcja wydawnicza i korekta
Dorota Cyngot

Tłumaczenia na język angielski
Monika Witek

Recenzenci
dr hab. prof. PAN Tadeusz Galiński
prof. dr hab. Marian Rębkowski

Adres Redakcji
Muzeum Narodowe w Szczecinie
70-561 Szczecin, ul. Staromłyńska 27
tel. (+48) 91 431 52 02
fax (+48) 91 431 52 04

Projekt okładki
Waldemar Wojciechowski

Skład i druk
Soft Vision

ISSN 0076-5236

© Copyright by Muzeum Narodowe w Szczecinie i Autorzy

Szczecin 2012

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

Marcin Dziewanowski

- Głos w sprawie klasyfikacji produktów eksploatacji wiórowej w zespołach
świderskich 7
A comment on a classification of the blade exploitation in Swiderian assemblages 29

Aleksandra Górską-Maciałowicz

- Starożytne zabytki z doliny rzeki Iny w Suchaniu, pow. stargardzki 31
Ancient artefacts from the Ina valley in Suchań, Stargard Szczeciński County 121

Antoni Porzeziński

- Wczesnośredniowieczne groby ciałopalne na cmentarzysku w Cedyni,
stanowisko 2 123
The early medieval cremation cemetery in Cedynia (site 2) 163

Piotr Pudło

- Ponownie o wczesnośredniowiecznym mieczu wyłowionym z Zalewu
Szczecińskiego 165
A re-investigation of an early medieval sword recovered from the Szczecin Lagoon 178

Andrzej Janowski

- Wyniki przedwojennych badań na grodzisku w Starogardzie Łobeskim 179
Results of pre-war excavations at a stronghold in Starogard Łobeski 194

Andrzej Janowski

- Co odkrył Alfred Rowe na „Diabelskiej Grobli” w Trzebawiu? 195
What did Alfred Rowe find on the “Devilish Causeway” in Trzebawie? 220

Eugeniusz Cnotliwy

- Klasztor cystersów w Kołbaczu. Badania archeologiczne w latach 1960-1964
i 1978-1982 221
The Cistercian monastery in Kołbacz. Archaeological excavations in 1960-1964
and 1978-1982 239

Grzegorz J. Brzustowicz, Andrzej Kuczkowski

- Gotycka pieczęć rycerska spod Choszczna 241
A gothic knight seal from somewhere around Choszczno 250

Judyta Julia Gładykowska-Rzeczycka, Lidia Cymek,
Tomasz Kozłowski, Sławomir Słowiński
Szkielety z ruin klasztoru Franciszkanów w Pyrzycach,
woj. zachodniopomorskie. Analiza antropologiczno-paleopatologiczna 251
Skeletons from ruins of the Franciscan monastery in Pyrzyce,
West Pomeranian Voivodeship. Anthropological and paleopathological analysis 277

O D K R Y C I A

Marcin Dziewanowski
Najnowsze odkrycia z epoki kamienia na stanowisku nr 3 w Chwarstnicy,
woj. zachodniopomorskie
Recent findings from the Stone Age at site 3 in Chwarstnica,
West Pomeranian Voivodeship 279

Dorota Kozłowska-Skoczka
Sztylet krzemienny z okolic jeziora Miedwie, powiat stargardzki
Flint dagger found in the vicinity of the Miedwie Lake, Stargard Szczeciński County 289

Anna B. Kowalska, Krzysztof Kowalski
Wczesnośredniowieczna osada w Kunowie, gm. Kobyłanka
Early Medieval settlement from Kunowo, Kobyłanka Commune 293

Roman Kamiński
Kafel Hansa Bermana z rynku Starego Miasta w Kamieniu Pomorskim
Hans Berman's stove tile from the Old Town market in Kamień Pomorski 309

Jacek Borkowski, Andrzej Kuczkowski, Michał Kulesza
Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego w Mielnie (gm. loco)
w świetle badań archeologicznych
Transfiguration Church in Mielno (loco commune) in the light
of the archaeological research 317

Jacek Borkowski, Andrzej Kuczkowski
Nieznane krypty w kościele p. w. Niepokalanego Poczęcia NMP
w Żydowie (gm. Polanów)
Unknown crypts in Church of the Immaculate Conception of Blessed Virgin Mary
in Żydowo (Polanów commune) 357

RECENZJE I OMÓWIENIA

Krzysztof Kowalski

Agnieszka Matuszewska, *Kultura ceramiki sznurowej na Dolnym Nadodrzu*, seria: ARCHAEOLOGIA BIMARIS (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Instytut Prahistorii), Monografie, tom 5, Wydawnictwo Poznańskie, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Poznań 2011, ss. 312, ISBN 978-83-7177-781-3, ISBN 978-83-86136-98-8 373

Anna B. Kowalska

Jacek Borkowski, Andrzej Kuczkowski, *Cussalyn-Cößlin-Koszalin. Źródła archeologiczne do dziejów Koszalina*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne”, Seria B-VIII:Archeologia, Tom I, Koszalin 2011, ss. 315 375

Anna B. Kowalska

Wojciech Chudziak, Ryszard Kaźmierczak, Jacek Niegowski, *Podwodne dziedzictwo archeologiczne Polski. Katalog stanowisk (badania 2006-2009)*, ss. 272, Toruń 2011, ISBN 978-83-231-2735-2; 978-83-925347-2-3 377

Anna B. Kowalska

Krzysztof Guzikowski, *Procesy kolonizacyjne w posiadłościach cystersów z Kołbacza w XII-XIV wieku. Przestrzeń i ludzie*, ss. 267, Szczecin 2011, ISBN 978-83-7241-762-6 379

Anna B. Kowalska

Ekskluzywne życie – dostojny pochówek. W kręgu kultury elitarnej wieków średnich, „Wolińskie Spotkania Mediewistyczne” I, red. Marian Rębkowski, Wolin 2011, ss. 312, ISBN 978-83-932318-0-5 381

Marta Kurzyńska

Materiały do bibliografii archeologii Pomorza Zachodniego za 2011 rok 383

Indeks nazw geograficznych 422

KRONIKA

Odkrywanie tajemnic Majów. Polskie wykopaliska w Gwatemali.

Wystawa czasowa 425

Moda i styl: elita i dwór Majów (Jaina 600-900 n.e.). Wystawa czasowa 429

Bursztyn – Złoto Bałtyku. Wystawa czasowa 433

Barbarzyńcy u bram

VI Międzynarodowa Sesja Naukowa Dziejów Ludów Morza Bałtyckiego 439

Archeologia w Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie 443

Eugeniusz Cnotliwy

**Klasztor cystersów w Kołbaczu.
Badania archeologiczne w latach 1960-1964 i 1978-1982
The Cistercian monastery in Kołbacz.
Archaeological excavations in 1960-1964 and 1978-1982**

The article presents the history of the archaeological excavations at the monastery in Kołbacz that took place in 1960, 1964 and 1978-1983. Owing to them, it was possible to establish individual stages of the church erection as well as adjoining buildings.

Key words: Cistercians, monastery, Kołbacz, West Pomerania

Słowa kluczowe: cystersi, klasztor, Kołbacz, Pomorze Zachodnie

Opactwo cysterskie w Kołbaczu, najstarsze i najpotężniejsze na Pomorzu, powołał do życia w 1173 roku Wacław Świątoborzyc, kasztelan szczeciński. Już w 1174 roku osiedlili się tu i podjęli aktywną działalność mnisi z duńskiego klasztoru w Esrom na wyspie Zelandia. Zaczynem późniejszej potęgi opactwa stały się pierwsze nadania w najbliższym sąsiedztwie klasztoru, za którymi szły dalsze darowizny, później także zakupy. Powstała wielka własność ziemska umożliwiała z rozmachem prowadzoną, zyskowną gospodarkę rolniczo-hodowlaną, dostarczającą środków na realizację przepisanej regułą zabudowy klasztornej, zachowanej – aczkolwiek w mocno okrojonym stanie – do dziś dnia.

Trudno się więc dziwić, że dzieje opactwa i jego wysokiej rangi obiekty architektoniczne od dawna znajdowały się w kręgu zainteresowań, przede wszystkim historyków, historyków architektury i sztuki, konserwatorów zabytków, a w ostatnim półwieczu także archeologów. Zainteresowania te znalazły odbicie w pracach niemieckich uczonych: Heinricha Berghausa (1868), Hansa Lutscha (1890), Hugo Lemckego (1902), Hermanna Hoogewega (1924) i innych. Po 1945 roku, stosunkowo wcześniej, bo już w roku 1953 ukazała się znana praca Heleny Chłopockiej na temat rozwoju wielkiej własności cystersów, a parę lat później, w 1957 roku, opracowanie kapiteli kolumn kołbackich pióra Grzegorza Chmielewskiego. Kościołem zakonnym zajął się znakomity znawca architektury romańskiej Zygmunt Świechowski (1973). Krótką notę pióra Kazimiery Kalita-Skwirzyńskiej i Andrzeja Włodarka na temat opactwa zawiera tom II (katalog) dzieła pt. *Architektura gotycka w Polsce* wydane w 1995 roku (Kalita-Skwirzyńska,

Włodarek 1995). Krótkie szkice na temat dziejów klasztoru kołbackiego zamieścili w monumentalnym opracowaniu założeń cysterskich w Polsce Jarosław Jarzewicz i Edward Rymar (1999), a Andrzej M. Wyrwa w pracy popularyzującej opactwa cysterskie na Pomorzu (Wyrwa 1999, 101-111).

Najstarszą ilustracją przedstawiającą rozplanowanie klasztoru i towarzyszących mu zabudowań gospodarczych jest winieta na mapie Lubinusa z 1618 roku, powstała 83 lata po kasacji zakonu, w roku 1535. W tym czasie rozebrano już wiele zabudowań. Dalsza dewastacja klasztoru, która dotknęła szczególnie nawy boczne kościoła i znaczną część *claustrum*, nastąpiła w 1720 roku. Zachowane budowle i czytelne na powierzchni relikty zinwentaryzował w 1844 roku niejaki Kraft z Urzędu Królewskiego w Szczecinie. Później na miejscu klasztoru powstały zabudowania mieszkalne i gospodarcze, użytkowane jeszcze po 1945 roku przez pracowników Państwowego Gospodarstwa Rolnego, a następnie Kombinat Zooteknicznego.

W 1960 roku Stefan Kwilecki, ówczesny Wojewódzki Konserwator Zabytków w Szczecinie, wystąpił z inicjatywą uporządkowania i zabezpieczenia opactwa przed dalszą dewastacją. W związku z potrzebą ścisłego określenia zasięgu klasztoru i otoczenia kościoła, jako rejonu szczególnej troski konserwatorskiej, zaistniała konieczność przeprowadzenia badań architektonicznych i archeologicznych. Zlecenie skierowane zostało do ówczesnego Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Szczecinie, które najpierw wykonały wstępne opracowania z zakresu historii sztuki i architektury autorstwa Zbigniewa Radackiego (1960) i Antoniego Kąsinowskiego (1960), a następnie zorganizowały pierwszy na Pomorzu Zachodnim interdyscyplinarny zespół, złożony z miejscowych badaczy: historyka sztuki Zbigniewa Radackiego, architekta Antoniego Kąsinowskiego i archeologów Mirosławy Gajewskiej i Jerzego Kruppé zaproszonych do współpracy z Warszawy, jedynych w tym czasie specjalistów w zakresie archeologii późnego średniowiecza. Nieliczni archeologowie szczecińscy (zaledwie 8 osób) byli w tym okresie całkowicie zaangażowani w program Badań nad Początkami Państwa Polskiego.

Wobec dewastacji znacznej części założenia klasztorowego i braku starszych niż pochodzące z 1618 roku materiałów ikonograficznych, głównym zadaniem powołanego wyżej zespołu było uzyskanie przede wszystkim niezbędnych danych do rekonstrukcji *claustrum*. Chodziło więc o ustalenie ścisłej lokalizacji i wymiarów nie istniejących skrzydeł klasztornych, krużganków, urządzenia wirydarza, powiązanie tych elementów z warstwami kulturowymi oraz pozyskanie materiałów umożliwiających ich datowanie i stratyfikację, a także poznanie technik budowlanych i kultury materialnej. Nie bez znaczenia była możliwość uzyskania danych na temat pierwotnego ukształtowania terenu i ewentualnej obecności osadnictwa przedklasztornego.

Istotną przeszkodę dla podejmowanych badań stanowił fakt, że teren dawnego *claustrum* był jeszcze zabudowany, zamieszkały i użytkowany gospodarczo. Zespół postanowił zatem prowadzić badania metodą sondażu lokalizujących konkretne obiekty. W 1960 roku prace rozpoczęto od realizacji trzech wykopów (I-III) powiązanych ze skrzydłem zachodnim, tzw. domem konwersów. W roku następnym zrealizowano trzy dalsze wykopy, z zadaniem uchwycenia zachodniej ściany refektarza mnichów (VI) i szerokości skrzydeł południowego i wschodniego (V), zaś w 1962 roku w celu ustalenia długości skrzydła wschodniego założono wykopy VII i VIII. Natomiast w 1964 roku w wykopie IX spodziewano się odsłonić południowo-zachodni narożnik klasztoru, w XI południowo-wschodnie zamknięcie refektarza, a w X odnaleźć w wirydarzu relikty studzienki mnichów (ryc. 1). Z tekstu sprawozdania nie wynika, czy w latach 1960-1962 eksplorację nawarstwień prowadzono metodą warstw naturalnych, czy też warstwami mechanicznymi, jak w czasie badań w 1964 roku (Radacki, Kruppé, Kąsinowski 1965, 503).

Wszystkie wykopy były eksplorowane do calca, w postaci żółtego piasku lub spiaszczonej glinki. Nad calcem, z wyjątkiem wykopów II, IV, VI i częściowo VII (styk z transeptem), zalegała czarna próchnica pierwotna o miąższości przekraczającej w niektórych miejscach nieco ponad 1 m. Zaobserwowano, że w najwyższym punkcie terenu opadającego w stronę południową posadowiono najważniejszy obiekt klasztorny – kościół. We wspomnianej próchnicy pierwotnej natrafiono na niktę, rozproszone ślady osadnictwa starożytnego w postaci trzech skupisk kamieni, z obrębu których pozyskano drobne ułamki naczyń glinianych. W pierwszym sprawozdaniu z badań określono je jako należące do ludności kultury łużyckiej (Radacki, Kruppé, Kąsinowski 1961, 568-569), ale już w opracowaniu opublikowanym kilkanaście lat później, powołując się na określenia Ludmiły Zajdel, jako należące do okresu rzymskiego (Gajewska, Kruppé 1979, 64). Nie stwierdzono żadnych śladów słowiańskiego osadnictwa z okresu bezpośrednio poprzedzającego przybycie konwentu. Niemniej jednak należy odnotować mało prawdopodobne przypuszczenie, że w bliżej nieokreślonym czasie w tym miejscu znajdowało się miejsce kultu pogańskiego (por. Borkowska 1995, 132, przypis 4). Najważniejsze wyniki badań dotyczą obiektów murowanych, a więc kościoła, wszystkich trzech skrzydeł klasztornych i wirydarza z krużgankiem.

W przykościelnej części wirydarza w wykopach I i IV natrafiono na szczątki fundamentu nawy bocznej i narożnik krużganku (I), a w wykopie IV na zasypane rowy po ich rozbiórce. W opublikowanym w 1961 roku sprawozdaniu z badań brak jakiegokolwiek wzmianki o odkryciu w tych wykopach ludzkich pochówków. Tymczasem Mirosława Gajewska i Jerzy Kruppé, referując w 1979 roku osiągnięcia swoich wcześniejszych badań, piszą iż: *rejon wzdłuż południowej ściany nawy i transeptu wykorzystany był jako miejsce grzebania zmarłych, i dalej: na groby natrafiono*

także w szerokości krużganków północnego i wschodniego oraz pod północną częścią skrzydła wschodniego (Gajewska, Kruppé 1979, 64).

Wykopy V i VII ujawniły zarys fundamentów skrzydła wschodniego i negatyw rowu fundamentowego krużganku. W wykopie III natrafiono na fundament południowej części skrzydła zachodniego, zwanego domem konwersów, i południowo-zachodniego narożnika krużganku. W wykopie VI uchwycono zachodnią część refektarza w skrzydle południowym wraz z narożnikiem południowo-zachodnim, zaś w wykopie VIII – szerokość skrzydła południowego.

Po wstępnym przeanalizowaniu osiągniętych wyników zaplanowano dalsze badania, które, zakładając trzy dalsze wykopy, zrealizował w 1964 roku ten sam co wyżej wymieniony zespół. Dla uchwycenia południowego szczytu skrzydła zachodniego założono wykop IX, w którym odkryto jego południowo-zachodni narożnik i stykający się z nim inny mur, o niewyjaśnionej funkcji i przebiegu. W tej części klasztoru, w zasadzie poza jego obrębem, zebrano większą ilość ułamków naczyń, tylko ogólnikowo scharakteryzowanych, datowanych na 4. ćwierć XIII – połowę XIV wieku.

Wykop X miał wyjaśnić obecność i szerokość krużganka południowego oraz doprowadzić do odkrycia studzienki, lokalizowanej według zasad cysterskich naprzeciw wyjścia z refektarza. Po ścianie krużganku zachował się jedynie negatyw rowu fundamentowego, ale po poszerzeniu pierwotnie wąskiego wykopu odkryto fragment oszkarpowanej ścianki ośmiobocznego budyneczku nad studzienką. W wykopie nie znaleziono żadnych materiałów zabytkowych poza łuskami ryb na dnie wykopu.

W kolejnym wykopie (XI) uchwycono południową ścianę refektarza, która, wraz z danymi uzyskanymi we wcześniejszym wykopie VI, pozwoliła określić jego szerokość. Przy okazji odkryto fragment jego podpiwniczonego wnętrza, najlepiej zachowanego, jeśli nie liczyć obiektów naziemnych, elementu architektury klasztornej. Ponadto w odległości około 2 m odsłonięto równoległy obiekt o nieustalonej funkcji, a między nimi kanał ściekowy z fragmentem ścianki w postaci rzędu drewnianych pali. W kanale zebrano sporo materiału ceramicznego, między innymi fragmenty naczyń kamionkowych, które wstępnie autorzy sprawozdania datowali na XV lub przełom XV i XVI wieku.

Już w pierwszym sprawozdaniu z badań w 1961 roku krótko zostały omówione odkryte relikty architektoniczne. Pełniejszego ich omówienia, ale też przy wykorzystaniu ówczesnej wiedzy historycznej, dokonano po całkowitym zakończeniu prac terenowych w 1964 roku (Radacki, Kruppé, Kąsinowski 1965, 511-514). Ustalono dane metryczne kościoła i wszystkich skrzydeł klasztornych oraz etapy ich realizacji. W etapie pierwszym, od około 1210 roku do około połowy XIII wieku (najprawdopodobniej do 1247 roku), z inicjatywy opata Rudolfa powstało prezbiterium, transept i dwa przęsła nawy głównej kościoła,

oraz północne części skrzydeł: zachodniego – dom konwersów (por. tu także Borkowska 1995, 132 n.) i wschodniego. W etapie drugim, między 1250 a 1300 rokiem, wzniesiono 6 dalszych przęseł nawy głównej kościoła, ukończono skrzydła zachodnie i wschodnie, które osiągnęły pełne, zachowane do dziś wymiary, oraz zbudowano od podstaw skrzydło południowe z wydzielonym refektarzem. W tym też okresie powstały krużganki i dwie studzienki, jedna przy domu konwersów, druga naprzeciw refektarza. W kolejnym, trzecim etapie, w 1347 roku przebudowano prezbiterium kościoła, zaopatrując je w wieloboczne zamknięcie.

Jeszcze w czasie badań terenowych prowadzonych do 1964 roku, nie obejmujących, jak wiadomo, wnętrza świątyni, nie rozpoznano formy zamknięcia prezbiterium. Dopiero w 1971 roku Zbigniew Radacki (za zgodą ówczesnego proboszcza), wykonując niewielkie sondáže (lokalizacja nieznana), odkrył, że do roku 1347 jednoprzęsłowy chór był zakończony absydą (Radacki 1979, 73, przypis 120).

Nie wydaje się, aby dotychczasowe odkrycia wyczerpywały możliwości dalszych odkryć w obrębie klasztoru, a szczególnie wnętrza kościoła, które praktycznie pozostaje nierozpoznane. Kilkanaście lat po zakończeniu badań i opublikowaniu sprawozdań Mirosława Gajewskiego i Jerzy Kruppé (1979, 63-71) opracowali nieco rozszerzoną prezentację wyników badań archeologicznych, a Zbigniew Radacki (1979, 71-84) pokusił się o poszerzoną, analityczną wersję powstania, rozwoju i przemian architektury klasztornej. Szkoda, że opracowania te, szczególnie Zbigniewa Radackiego, zostały opublikowane w 1979 roku jedynie w okazjonalnym wydawnictwie o lokalnym znaczeniu (*Kołbacz* 1979), w którym znalazło się też miejsce nie tylko na omówienie środowiska geograficznego (Mikołajczyk 1979, 9-24), dziejów Kołbacza do 1945 roku (Cnotliwy 1978a; 1978b; Turek-Kwiatkowska 1979a, 25-61) i późniejszych (Białecki 1979, 85-98), ale też powstania i historii Zootechnicznego Zakładu Doświadczalnego (Turek-Kwiatkowska 1979b, 117-159).

Po roku 1964, aż do 1978, nie podejmowano żadnych systematycznych poszukiwań, ograniczając się jedynie do sprawowania tzw. nadzorów archeologicznych przy różnego typu robotach ziemnych. Prowadził je zespół Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Szczecinie. Sporo informacji o otoczeniu klasztoru dostarczyły obserwacje archeologiczne długich profili wykopów z okazji realizowanych w latach 70. ubiegłego wieku inwestycji wodno-kanalizacyjnych. W 1972 roku w związku z budową magistrali wodnej Miedwie – Szczecin wzdłuż głównej, przelotowej ulicy w Kołbaczu wykonano głęboki przekop dla rurociągu. Na zlecenie Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji w Szczecinie zespół Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ w Szczecinie sporządził dokumentację profili i opis odsłoniętych nawarstwień. Uzyskano

cenne informacje na temat pierwotnego ukształtowania terenu i jego późniejszych przekształceń. Wzdłuż ulicy, po północnej stronie kościoła, na wysokości obecnego parkingu, przekop naruszył teren dawnego cmentarza. Dokumentacja z badań znajduje się w archiwum Wojewódzkiego Zachodniopomorskiego Konserwatora Zabytków.

W 1977 roku wykonano dwa dalsze, długie odcinki przekopów dla instalacji kanalizacyjnych, jeden usytuowany na osi północ-południe po wschodniej stronie domu opata, drugi o podobnym przebiegu, z odejściem w stronę wschodnią zlokalizowany był po zachodniej stronie domu konwersów. W obydwu obserwacje archeologiczne i dokumentację profili wykonał ten sam co wyżej wspomniany zespół Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie, gdzie też przekazano opracowanie.

W pierwszym wykopie uzyskano cenne informacje na temat pierwotnego poziomu terenu oraz udokumentowano ślady niepodpiwniczonego budynku z posadzką ceglana, usytuowanego poprzecznie w stosunku do domu opata. Dalsze relikty tego obiektu odkryto w czasie późniejszych systematycznych badań wykopaliskowych. W wykopie drugim udokumentowano poziom i ukształtowanie pierwotnego terenu oraz zasięg rozległych niwelacji, z których ostatnie sięgają okresu po 1945 roku.

Od 1967 roku, wraz z powołaniem do życia Zootechnicznego Zakładu Doświadczalnego, pojawiły się duże państwowe dotacje przeznaczone nie tylko na wielkie inwestycje typu gospodarczego, ale także na budownictwo mieszkalne i na cele kulturalne. W latach 70. ubiegłego wieku wyburzono między innymi liche budynki mieszkalne i gospodarcze funkcjonujące na miejscu klasztoru, odbudowano i oddano do użytku dom konwersów przeznaczony na ośrodek kultury (1978 rok), podjęto najpierw prace zabezpieczające przy będącym w bardzo złym stanie domu opata (od 1975 roku), a następnie przystąpiono do jego odbudowy z przeznaczeniem najpierw na dom pracy twórczej, a ostatecznie na bibliotekę.

W bogatszych opactwach, zgodnie ze zwyczajem cysterskim, w najbliższym sąsiedztwie ścisłego *claustrum*, zwykle po wschodniej stronie powstawał tzw. mały wirydarz z domem opata i towarzyszącymi budynkami. W literaturze przyjął się pogląd, że w przypadku Kołbacza taki zespół powstał po 1300 roku, a ściślej około roku 1330, a więc w okresie pełnego rozkwitu klasztoru (Lemcke 1902, 249; Radacki 1979, 78-79). Zakłada się, że powstawał w dwóch etapach. Już w mocno okrojonym stanie obiekt ten jest widoczny na winiecie mapy Lubinusa z 1618 roku.

Wkrótce po podjęciu renowacji domu opata, niezbędne okazały się badania architektoniczne, a w ślad za nimi archeologiczne. Te ostatnie podjęła Pracownia

Archeologiczno-Konserwatorska PP PKZ w Szczecinie na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora w Szczecinie. Prace terenowe w latach 1978-1983 prowadził pod kierownictwem autora mgr Roman Kamiński, przy okresowym udziale mgr. Eugeniusza Wilgockiego (Kamiński 1979; 1980; 1981; 1983; Cnotliwy 1987; 1995).

Przed archeologami postawiono przede wszystkim zadanie odsłonięcia zasięgu budynku w kierunku północnym, następnie uchwycenia zabudowy wirydarza. Badania archeologiczne były ściśle sprzężone z programem poszukiwań architektonicznych, które prowadził mgr inż. Henryk Kustosz. Badania wykopaliskowe poprzedziło rozpoznanie otoczenia obiektu metodą odwiertów, które dostarczyły wskazówek do założenia pierwszych wykopów. Prace terenowe w 1978 roku rozpoczęto czterema wykopami. W latach następnych, w miarę narastania nowych wymagających wyjaśnienia faktów, ich liczba wzrosła do trzynastu (ryc. 2). Należy dodać, że zgodnie z wymogami metody archeologicznej, eksplorację wykopów prowadzono warstwami naturalnymi.

W wykopie I, założonym mniej więcej w połowie długości południowego lica zachowanego budynku, uchwyciono fragment punktowego fundamentu nieznanego wcześniej krużganka, określając tym samym jego szerokość wynoszącą 4 m. W wykopach III i IIIa odsłonięto przedłużenie południowej ściany domu opata w kierunku północnym, w którym znajdowało się wejście z krużganka. W północnym profilu wykopu zachował się fragment ścianki i narożnik nieznanego wcześniej budynku przewiązanego z zachodnią ścianą domu opata. Ponadto odsłonięto tu narożnik krużganka, „skręcającego” na zachód, ku klasztorowi. W osi tego odcinka znajdowało się wspomniane wejście do domu opata.

W wykopie IV, założonym na przedłużeniu zachodniej fasady domu opata (w kierunku północnym), odsłonięto dalszy ciąg jej fundamentu będącego równocześnie wschodnim zamknięciem wspomnianego w wykopie III budynku. Tu też ujawniono jego północno-wschodni narożnik, co pozwoliło określić szerokość tego obiektu wynoszącą w obrysie zewnętrznym 7 m. W odsłoniętym częściowo wnętrzu natrafiono na zagruzowaną piwnicę z ceglana posadzką i wydobyto znaczną ilość późnorennesansowej ceramiki, wyznaczającej moment destrukcji obiektu. Nawarstwienia pod posadzką zawierały starsze, późnośredniowieczne materiały zabytkowe. W północnej części wykopu, do zakończenia przedłużenia zachodniej fasady domu opata dostawiono pod kątem prostym dwa murki tworzące wyraźny narożnik. Północny odcinek tego elementu został zniszczony współczesnym wykopem kanalizacyjnym o szerokości 3,5 m, ale być może jego kontynuację stanowią elementy murowe odkryte w wykopie V. Natomiast odcinek biegnący w stronę wschodnią i „wchodzący” w profil wykopu mógł być fragmentem północnej ściany szczytowej starszej, rozebranej części domu opata.

W wykopach II i IIa odkryto mury o niezbyt jasnym przeznaczeniu, spoczywające na kamiennym fundamencie punktowym, a w ich sąsiedztwie przynajmniej dwa poziomy ceglanych posadzek i relikty urządzenia ogrzewczego typu *hypocaustum*. W części środkowej wykopu, między cokołami fundamentowymi znajdowała się ceglana ścianka z narożnikiem otwartym na stronę północną, zaś z cokołem wschodnim stykała się ściana biegnąca w stronę południową, posiadająca kontynuację w realizowanym w dalszych latach badań wykopie VII. W tym ostatnim wykopie ujawniono narożnik i ścianę skierowaną na wschód. Wydaje się, że mamy tu do czynienia z budynkiem nazywanym domem gościnnym, stykającym się z domem opata, widocznym jeszcze na winiecie mapy Lubinusa. Ślady tego budynku odnotowano we wspomnianym wyżej profilu wykopu kanalizacyjnego, przebiegającego kilka metrów dalej w kierunku wschodnim.

Dla rozpoznania dalszego ciągu krużganku i zabudowy północnej strony małego wirydarza złożono długi, przecinający je wykop, oznaczony nr X. Odsłonięto dalszą część budynku, wydłużającego się w stronę wschodniego skrzydła klasztoru, a w jego obrębie trzy różnej wielkości pomieszczenia, zaś z jego południowej strony dalszy ciąg krużganku, łączącego (?) dom opata z klasztorem, posadowionego na punktowym fundamencie. Funkcję odkrytych pomieszczeń będzie można określić po szczegółowej analizie pozostałości urządzeń i zawartości kulturowej. Niespodzianką było odsłonięcie kanału ściekowego, prowadzącego w stronę klasztoru, biegnącego równoległe wzdłuż północnej ściany wspomnianego budynku.

W konsekwencji tych odkryć powstało pytanie, czy wszystkie opisane wyżej elementy – ciąg zabudowań z krużgankiem i przylegający do nich kanał – były w jakiś sposób powiązane z klasztorem? Odpowiedź na to pytanie spodziewano się otrzymać w wykopie VI obejmującym południową część fundamentu skrzydła wschodniego. Pomimo dobrego stanu zachowania fundamentu, nie natrafiono na żadne ślady styku z zabudową z otoczenia domu opata. Stwierdzono jedynie, że kanał ściekowy dochodził do ściany skrzydła wschodniego, w którego partii fundamentowej był wąski przelot prowadzący do wnętrza.

W uzupełnieniu badań prowadzących do maksymalnego rozpoznania otoczenia domu opata wykonano trzy dalsze wykopy oznaczone nr V, VIII i IX. W wykopie V założonym w osi zachodniej fasady domu opata odkryto narożnik bliżej nieokreślonego budynku, którego ściana wschodnia była skierowana ku reliktom murów odsłoniętych w wykopie IV. Ponadto ujawniono tu lichey fundament kamienny, interpretowany jako należący do ogrodzenia, którego dobrze zachowany odcinek zachował się w odległości 8,5 m na wschód w wykopie VIII.

W wykopie IX, usytuowanym przy istniejącym, południowo-zachodnim narożniku domu opata, odkryto biegnący wzdłuż jego ściany szczytowej, obudowany kamieniami kanał ściekowy o szerokości 3 m, biegnący dalej w kierunku

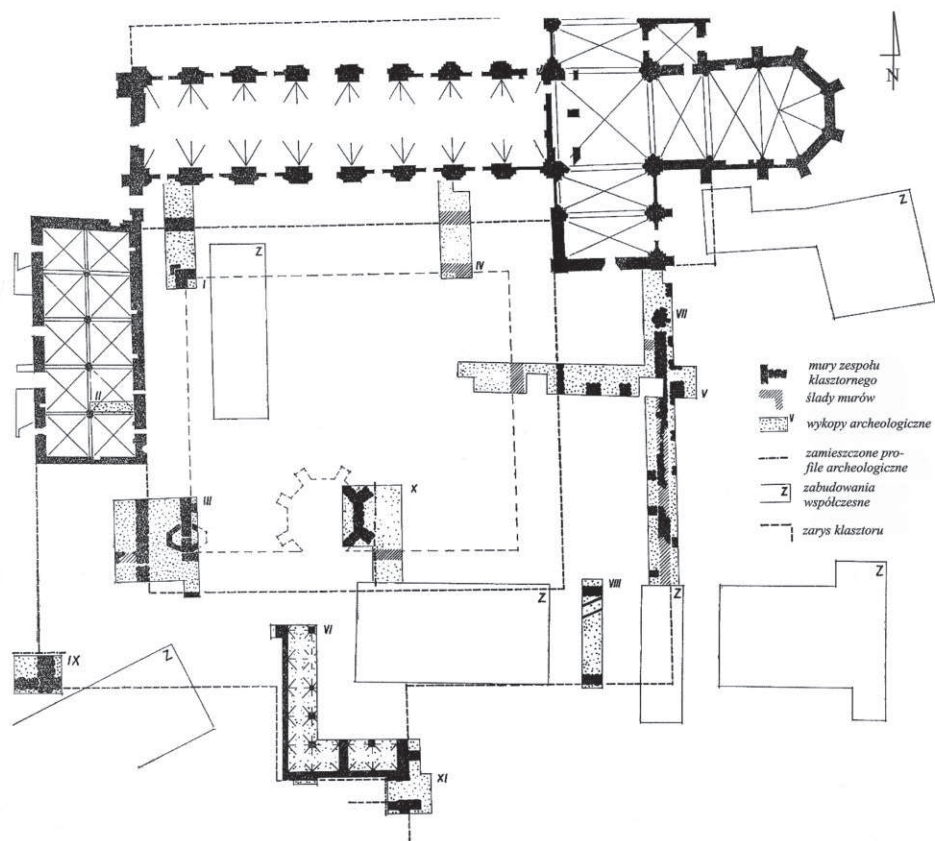
zachodnim ku refektarzowi, a także zamknięcie krużganku. Zaś po drugiej stronie rowu, narożnik nieznanego wcześniej muru. W zasypisku kanału stwierdzono obecność dużej ilości materiałów zabytkowych, głównie ceramiki datowanej na XIV-XVII wiek, także importowanej, ale także skorup ostryg, których obecność należy wiązać najpewniej z pobytom dworu książęcego już po kasacji zakonu.

W celu rozpoznania sytuacji na południe od klasztoru, spodziewając się także możliwości natrafienia na zachodnią granicę małego wirydarza, założono w osi skrzydła wschodniego kolejny wykop oznaczony nr XI. Na winiecie mapy Lubinusa znajdował się w tym miejscu długi budynek równoległy do skrzydła południowego, identyfikowany z klasztornym szpitalem. Do budynku dochodził obudowany kamieniami i cegłą kanał ściekowy, który najpewniej łączył się z kanałem odkrytym przy ścianie domu opata. Nieco na południe od szpitala natrafiono na północno-wschodni narożnik innego, zupełnie nieznanego dotąd budynku, korzystającego z tego samego kanału. Obydwa budynki wymagają dalszych badań. Interesujące, że najpewniej wcześniej niż szpital i kanał funkcjonowały w tym miejscu latryny oszalowane drewnem. Nawarstwienia tego wykopu obfitowały w materiały zabytkowe, datowane wstępnie na XIII-XV wiek. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje znaleziona w zasypisku kanału ołowiana bulla pieczętująca dokumenty soboru w Konstancji z lat 1414-1418. Na jej awersie widnieją postacie św. św. Piotra i Pawła, w otoku napis S[anctus] PA[ulus] S[anctus] Pe[trus], a na rewersie (ryc. 3) dwa skrzyżowane klucze i napis S [:Sacre]. SInODI COnStAnCIEn (Kuczyński 1990, 65).

W wyniku badań archeologicznych okazało się, że dom opata wraz z otoczeniem usytuowano między dwoma kanałami doprowadzającymi wody Płoni do klasztoru i odprowadzające jego nieczystości. Potwierdzono też, że powstał w dwóch etapach. W etapie pierwszym datowanym przez historyków na okres po 1300 roku, a najpewniej około 1330, a na podstawie materiałów archeologicznych najwcześniej na 2. połowę XIV wieku, powstała północna część obiektu wraz z krużgankiem i zabudową gospodarczą skierowaną w stronę klasztoru. W etapie drugim, datowanym przez historyków wstępnie na XV wiek, przedłużono dom opata w stronę południową aż do kanału, zaopatrując go w monumentalny, bogato profilowany portal od strony wirydarza, podkreślający reprezentacyjną funkcję obiektu.

Podane w zarysie wstępne wyniki badań archeologicznych wymagają pogłębienia i weryfikacji poprzez drobiazgową analizę nawarstwień i zebranych materiałów zabytkowych. Nie wydaje się też, aby dotychczasowe badania wykopaliskowe ujawniły wszystkie tajemnice kołbackiego opactwa. Konieczne są kolejne uzupełniające sondáže, także w obrębie kościoła i ścisłego claustrium, które będą zmuszeni zaplanować, najlepiej po solidnym opracowaniu i ocenie dotychczasowych odkryć, archeologowie i architekci podejmujący dalsze prace badawcze.

Ponieważ podstawą rozwoju opactwa kołbackiego była wysoko postawiona gospodarka rolniczo-hodowlana, nie sposób w badaniach pominąć zagadnienia osadnictwa wiejskiego. Już wcześniej doceniano wagę tego zagadnienia, co znalazło oddźwięk w pracach historyków bazujących na dokumentach pisanych, że wymienimy tu prace Heleny Chłopockiej (1953), Jana M. Piskorskiego (1987; 1990) czy Edwarda Rymara (1974; 1995). Pierwsze zestawienie osadnictwa wczesnośredniowiecznego (od IX do końca XII wieku) w okolicach Kołbacza, bazujące na starszych znaleziskach, sporządziła i opublikowała Ludmiła Zajdel (1958). Przez długie lata tej podstawy źródłowej nie wzbogaciły w sposób znaczący nowe znaleziska. Gwałtowny przyrost stanowisk osadniczych nastąpił w wyniku badań powierzchniowych przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Uzyskane wyniki wykorzystał i opracował autor niniejszej pracy (Cnotliwy 2000). Okazało się, że przynajmniej część pierwszych nadań na rzecz cystersów dotyczyła terenów o stosunkowo rzadkim, rozproszonym osadnictwie sięgającym strefy lasów, wymagających aktywnego gospodarowania (ryc. 4). Skutki tejże działalności widać już wyraźnie w 2. połowie XIII i na początku XIV wieku w postaci bardziej zagęszczonej sieci osadniczej, obejmującej także wcześniej świeżące pustką tereny (ryc. 5). Oczywiście trzeba zdawać sobie sprawę z faktu, iż rozpoznane zaledwie powierzchniowo osadnictwo upoważnia jedynie do wstępnych wniosków, jednak stanowi doskonałą podstawę do planowania przyszłych, wydaje się niezbędnych, badań.

Ryc. 1. Kołbacz – klasztor. Badania w latach 1960-1964. Rozmieszczenie wykopów wraz z prezentacją odkrytych reliktyw murowych (wg Z. Radackiego, J. Kruppé, A. Kąsinowskiego 1965)

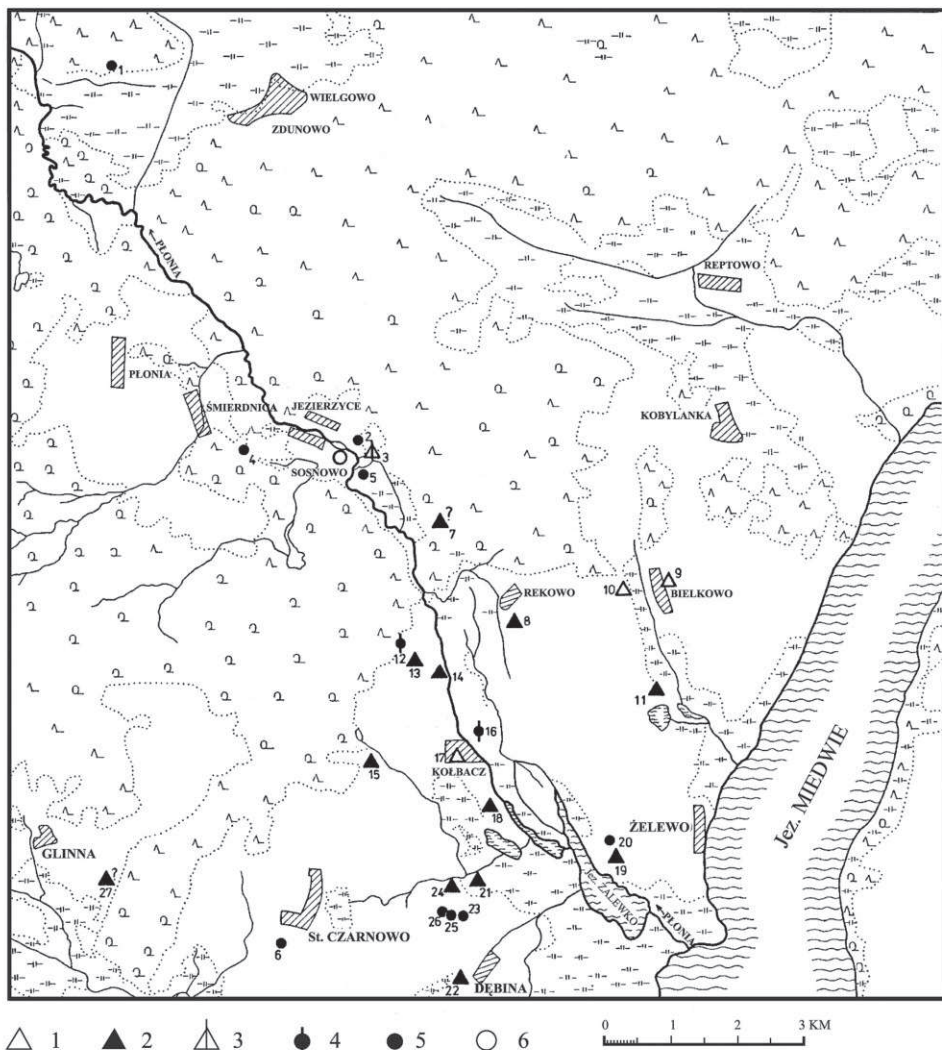
Fig. 1. Kołbacz – the monastery. The excavations in 1960-1964. Location of the trenches with presentation of the revealed wall relicts (after Z. Radacki, J. Kruppé, A. Kąsinowski 1965).

0 3 cm

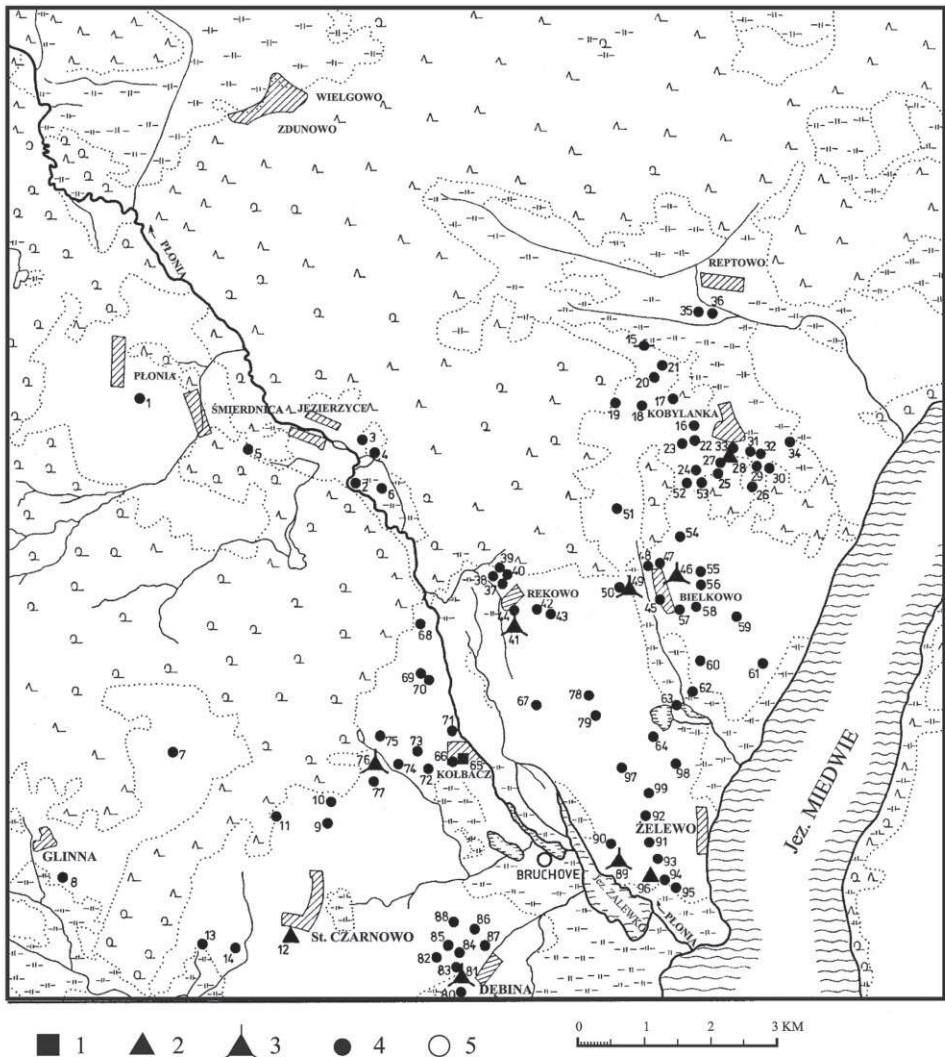

Ryc. 3. Wykop XI z 1983 roku. Awers i rewers ołowianej bulli soboru w Konstancji (fot. G. Solecki)
Fig. 3. Trench XI from 1983. Obverse and reverse of the lead bull of the Council of Constance
(photograph by G. Solecki)

Ryc. 4 Mapa osadnictwa z 2. połowy XII do połowy XIII wieku: 1 – osada powstała w XII wieku; 2 – osada istniejąca w XI wieku kontynuowana w XII stuleciu; 3 – osada datowana ogólnie na okres wczesnego średniowiecza; 4 – punkty osadnicze z XI i XII wieku; 5 – punkty osadnicze datowane ogólnie na okres wczesnego średniowiecza; 6 – osady zaginione (wg E. Cnotliwego 2000)

Fig. 4. Settlement map from the second half of the 12th century to the half of the 13th century: 1 – settlement established in the 12th century; 2 – settlement that existed in the 11th century that was still used in the 12th century; 3 – settlement generally dated to the Early Middle Ages; 4 – so-called “settlement points” from the 11th and 12th century; 5 – so-called “settlement points” generally dated to the Early Middle Ages; 6 – lost settlements (after E. Cnotliwy 2000)

Ryc. 5. Mapa osadnictwa od połowy XIII do początku XIV wieku: 1 – klasztor; 2 – osada datowana na okres od 2. połowy XIII do początku XIV wieku; 3 – osada z XIII wieku sięgająca początkami XII stulecia; 4 – punkt osadniczy z 2. połowy XIII i początku XIV wieku; 5 – zaginione wioski (wg E. Cnotliwego 2000).

Fig. 5. Settlement map from the half of the 13th century to the beginning of the 14th century: 1 – monastery; 2 – settlement dated from the second half of the 13th century to the beginning of the 14th century; 3 – settlement from the 13th century that dates back to the 12th century; 4 – so-called “settlement point” from the second half of the 13th century and the beginning of the 14th century; 5 – lost villages (after E. Cnotliwy 2000)

LITERATURA

Architektura gotycka

1995 *Architektura gotycka w Polsce*, t. I-II, red. T. Mroczko, M. Arszyński, Warszawa.

Berghaus H.

1868 *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen*, t. III, Anklam.

Białecki T.

1979 *Kołbacz w latach 1945-1967*, (w:) *Kołbacz. Przeszość i terażniejszość*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin, 85-98.

Borkowska U.

1995 *Dom Konwersów w Kołbaczu*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe cystersów na Pomorzu*, red. K. Kalita-Skwirzyńska, M. Lewandowska, Szczecin, 131-138.

Chłopocka H.

1953 *Powstanie i rozwój wielkiej własności ziemskiej opactwa cystersów w Kołbaczu w XII-XIV wieku*, Poznań.

Chmielewski W.

1957 *Kapitele z Kołbacza, Szadzka i Nowogardu*, „Materiały Zachodniopomorskie” 3, 199-233.

Cnotliwy E.

1978a Kołbacz, gmina Stare Czarnowo, województwo Szczecin, Nadzór archeologiczny wykopów kanalizacyjnych wykonywanych w 1977 r. w rejonie klasztoru. Praca nie publikowana, 38 stron maszynopisu i 7 rycin.

1978b Kołbacz, gmina Stare Czarnowo, województwo Szczecin. Wyniki badań wiertniczych w rejonie Domu Opata. Dokumentacja. Praca nie publikowana.

1987 *Stan dotychczasowych badań archeologicznych w obrębie klasztoru cysterskiego w Kołbaczu*, (w:) *Historia i kultura cystersów w Dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań, 291-303.

1995 *Aktualny stan i wstępne wyniki badań archeologicznych opactwa kołbackiego*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe cystersów na Pomorzu*, red. K. Kalita-Skwirzyńska, M. Lewandowska, Szczecin, 113-118.

2000 *Osadnictwo w północnej części Ziemi Pyrzyckiej przed i na początku działalności cystersów kołbackich w świetle najnowszych badań archeologicznych*, (w:) *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań, 419-435.

Gajewska M., Kruppé J.

1979 *Badania archeologiczne w Kołbaczu, (w:) Kołbacz. Przeszłość i teraźniejszość, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin, 63-71.*

Hoogeweg H.

1924 *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern, Stettin.*

Jarzewicz J., Rymar E.

1999 *Kołbacz, (w:) Monasticon Cisterciense Poloniae, t. 2, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań, 135-148.*

Kamiński R.

1979 *Kołbacz, gm. Stare Czarnowo, woj. szczecińskie, „Informator Archeologiczny. Badania 1978”, 236-237.*

1980 *Kołbacz, woj. Szczecin, „Informator Archeologiczny. Badania 1980”, 199-200.*

1981 *Kołbacz, woj. Szczecin, „Informator Archeologiczny. Badania 1981”, 231.*

1983 *Kołbacz, woj. Szczecin, „Informator Archeologiczny. Badania 1983”, 198.*

Kalita-Skwirzyńska K., Włodarek A.

1995 *Kołbacz, (w:) Architektura gotycka w Polsce, t. I-II, red. T. Mroczo, M. Arszyński, Warszawa, 109-110.*

Kąsinowski A.

1960 *Badania architektoniczne klasztoru pocysterskiego w Kołbaczu, maszynopis w archiwum Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.*

Kołbacz

1979 *Przeszłość i teraźniejszość, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin.*

Kuczyński S.K.

1990 *Kołbacz, gm. Stare Czarnowo, woj. Szczecin. Znaleźisko bulli soborowej, „Wiadomości Numizmatyczne” 34/1-2 (131-132), 65.*

Lemcke H.

1902 *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin, Stettin, 220-257.*

Lutsch H.

1890 *Mittelalterliche Backsteinbauten Mittelpommerns von der Peene bis zur Rega, Berlin.*

Mikołajczyk J.

- 1979 *Środowiska geograficzne rejonu Kołbacza*, (w:) Kołbacz. *Przeszłość i teraźniejszość*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin, 9-24.

Piskorski J.M.

- 1987 *Inwentarz posiadłości klasztoru kołbackiego z 1348 r.* „Roczniki Historyczne” 53, 141-166.
- 1990 *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i w początku XIV wieku na tle procesów osadniczych w Europie*, Poznań.

Radacki Z.

- 1960 *Pocysterski klasztor w Kołbaczu*, maszynopis w archiwum Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.
- 1979 *Dzieje architektury w Kołbaczu*, (w:) Kołbacz. *Przeszłość i teraźniejszość*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin, 71-84.

Radacki Z., Kruppé J., Kąsinowski A.

- 1961 *Sprawozdanie z badań architektoniczno-archeologicznych w Kołbaczu w latach 1960-1961*, „Materiały Zachodniopomorskie” 6, 565-575.
- 1965 *Sprawozdanie z badań architektoniczno-archeologicznych w Kołbaczu w 1964 r.*, „Materiały Zachodniopomorskie” 11, 503-514.

Rymar E.

- 1974 *Osadnictwo wiejskie i własność ziemską na obszarze ziemi pyrzyckiej w XII-XV w.*, „Zeszyty Pyrzyckie” 5 (1972-1973), 185-257.
- 1995 *Lokalizacja pomorskiego grodu Carbe w świetle granic cysterskiego Przylepu w XII-XIV wieku*, „Przegląd Zachodniopomorski” 10/2, 249-256.

Świechowski Z.

- 1973 *Kościół cysterski w Kołbaczu*, (w:) *Sztuka Pomorza Zachodniego*, red. Z. Świechowski, Warszawa, 21-44.

Turek-Kwiatkowska L.

- 1979a *Przeszłość Kołbacza*, (w:) Kołbacz. *Przeszłość i teraźniejszość*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin, 25-61.
- 1979b *Zootechniczny Zakład Doświadczalny (1967-1977)*, (w:) Kołbacz. *Przeszłość i Teraźniejszość*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin, 117-159.

Wyrwa A.

- 1999 *Opactwa cysterskie na Pomorzu. Zarys dziejów i kultury*, Poznań.

Zajdel L.

- 1958 *Kołbacz na tle osadnictwa w okolicy w okresie wczesnośredniowiecznym*, „Materiały Zachodniopomorskie” 4, 285-302.

**The Cistercian monastery in Kołbacz.
Archaeological excavations in 1960-1964 and 1978-1982
Summary**

The oldest illustration that presents a plan of the monastery and adjoining buildings is a vignette on the Lubinus's map from 1618, made 83 years after a revocation of the monastery in 1535. At that time many buildings had been already demolished. Further devastation of the monastery, affecting in particular the side aisles of the church and a considerable part of the *claustrum*, took place in 1720. Later, houses and outbuildings were built in place of the monastery, structures which were still used after 1945.

In 1960 a suggestion was made to clear and protect the abbey against further devastation. Owing to the necessity of establishing the extent of the monastery and ensuring that the church was an area of special conservation care, it was necessary to carry out architectural and archaeological research. More detailed study of the revealed remains was made after the end of the research in 1964. The measurements of the church and all monastic wings were established as well as stages of their completion. In the first stage, from c.1210 to about the half of the 13th century (most likely to 1247), on the initiative of the abbot Rudolf, a chancel, a transept and two bays of the church central nave were built as well as northern parts of the wings: to the west was the house of the *conversi*. In the second stage, between 1250 and 1300, the next 6 bays of the church central nave were built; the west and east wings were completed reaching their full size which is preserved to the present day; in addition a south wing with a separate refectory was built from a scratch. At the same time cloisters and two wells were also constructed: one by the house of the *conversi* and the other, across from the refectory. In the third stage, in 1347, the church presbytery was converted providing it with a many-sided termination.

Further excavations were carried out in 1978-1983 aiming to reveal the scope of the abbot's house and find the relicts of the cloister garth. As the result of the archaeological excavations, it was established that the abbot's house with precincts was located between two canals that supplied the monastery with water from the Płonia river and channelled its sewage. It was also confirmed that it was built in two stages. In the first stage, dated by historians to years after 1300 – most likely c.1330, while the earliest possible date based on the archaeological materials is the second half of the 14th century, the northern part of the precinct was built together with the cloister and outbuildings. In the second stage dated by historians initially to the 15th century, the abbot's house was extended to the south as far as the channel, and it was provided with a monumental, richly moulded portal from the side of the cloister garth that stressed the functional importance of the building.

dr Eugeniusz Cnotliwy (emeryt)
Dział Archeologii
Muzeum Narodowe w Szczecinie
ul. Staromłyńska 27
70-561 Szczecin